ІДІОГРАФІЧНИЙ ТА НОМОТЕТИЧНИЙ ПІДХОДИ В КРИМІНАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПІЗНАВАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

Пузанова С. В., *Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.03.06 Check for updates

Анотація. Авторка порівнює пізнавальні можливості ідіографічного та номотетичного підходів у кримінальній психології. Спираючись на методологічне розмежування В. Віндельбанда та праці Г. Олпорта, Л.-Г. Лунда, авторка показує, що номотетичний підхід дає змогу встановлювати статистичні закономірності між особистісними рисами (зокрема психопатичними характеристиками й рівнем самоконтролю) і злочинною поведінкою (за систематичним оглядом N. K. Tharshini та співавторів), тоді як ідіографічний підхід спрямований на поглиблений аналіз індивідуальних мотивів, життєвого досвіду та обставин конкретного правопорушення. Із посиланням на N. Kaiser обґрунтовано доцільність поєднання обох підходів: номотетичне дослідження виявляє статистичні зв'язки, а подальший ідіографічний аналіз конкретизує, як саме відповідні характеристики проявляються в окремої особи, що знижує ризик помилкових висновків через надмірне узагальнення або ігнорування індивідуальних обставин.

Ключові слова: ідіографічний підхід, номотетичний підхід, кримінальна психологія, типологія особистості злочинця, оцінювання ризиків, індивідуалізація аналізу.

Постановка проблеми. Вивчення злочинної поведінки потребує розуміння як індивідуальних особливостей особистості правопорушника, так і загальних закономірностей, що впливають на її формування. У кримінальній психології цю проблему розглядають крізь призму ідіографічного та номотетичного підходів. Перший дає змогу дослідити унікальні характеристики особистості, її мотиви та життєвий досвід, тоді як другий спрямований на виявлення спільних психологічних закономірностей і тенденцій злочинної поведінки.

Актуальність проблеми полягає у визначенні пізнавальних можливостей кожного підходу, їхніх переваг та обмежень. Вивчення окремої особистості не завжди дає змогу встановити загальні закономірності, а узагальнені результати досліджень можуть не враховувати індивідуальних відмінностей. Тому порівняльний аналіз ідіографічного та номотетичного підходів дає можливість глибше зрозуміти особливості дослідження злочинної поведінки й визначити доцільність їх поєднання в кримінальній психології.

Мета. Порівняти пізнавальні можливості ідіографічного та номотетичного підходів у кримінальній психології, визначити їхні переваги й обмеження у вивченні злочинної поведінки.

Аналіз стану опрацювання питання. Методологічні засади ідіографічного та номотетичного підходів розглядаються у працях Вільгельма Віндельбанда, який розмежував наукове пізнання, спрямоване на встановлення загальних закономірностей, і дослідження індивідуальних явищ [1]. Гордон Олпорт у праці Personality: A Psychological Interpretation наголошував на важливості вивчення унікальної організації особистості та її індивідуальних психологічних характеристик [2]. Ларс-Гуннар Лунд у статті, присвяченій особистісно орієнтованим дослідженням, проаналізував внесок Віндельбанда, Вільяма Штерна, Олпорта, Джеймса Ламієлла та Давида Магнуссона у розвиток цього напряму [3].

Безпосередньо зв'язок особистісних характеристик зі злочинною поведінкою розглянули Tharshini та співавтори у систематичному огляді наукових досліджень, опублікованому 2021 року. Автори проаналізували результати досліджень особистісних рис, зокрема психопатичних характеристик і самоконтролю, у контексті кримінальної поведінки [4]. Номотетичний підхід дає змогу встановлювати статистичні закономірності та досліджувати зв'язки між психологічними характеристиками й правопорушеннями, тоді як ідіографічний підхід спрямований на поглиблений аналіз індивідуальних мотивів, життєвого досвіду та обставин конкретного правопорушення. Водночас потребує подальшого розгляду питання про співвідношення пізнавальних можливостей цих підходів і доцільність їх комплексного застосування в кримінальній психології.

Виклад основного матеріалу.

1. Основні характеристики підходів

Ідіографічний і номотетичний підходи відрізняються передусім спрямованістю дослідження. Ідіографічний підхід передбачає детальне вивчення конкретної особистості, її індивідуальних рис, життєвих обставин, мотивів і поведінкових реакцій. Натомість номотетичний підхід спрямований на пошук загальних закономірностей і встановлення статистичних взаємозв'язків між психологічними явищами. Теоретичне підґрунтя такого розмежування закладене у працях Вільгельма Віндельбанда, а важливість дослідження індивідуальності особистості обґрунтована Гордоном Олпортом [1; 2]. У кримінальній психології ці підходи дають змогу розглядати злочинну поведінку як з позиції загальних закономірностей, так і з урахуванням особливостей конкретної людини.

2. Пізнавальні можливості номотетичного підходу

Застосування номотетичного підходу в кримінальній психології дозволяє вивчати психологічні особливості різних груп людей і визначати, які з них можуть бути пов'язані зі злочинною поведінкою. У систематичному огляді, опублікованому 2021 року, Tharshini та співавтори проаналізували 33 наукові статті, присвячені взаємозв'язку особистісних характеристик і кримінальності [4]. Особливу увагу було приділено таким характеристикам, як психопатичні риси та рівень самоконтролю. Наприклад, можна дослідити відмінності в показниках самоконтролю між групою осіб, які неодноразово вчиняли правопорушення, та групою осіб без такого досвіду. Отримані результати допоможуть визначити наявність статистичних зв'язків між досліджуваними показниками. Однак такі зв'язки не можна трактувати як безумовний доказ причин виникнення злочинної поведінки або як підставу для прогнозування поведінки кожної окремої людини.

3. Пізнавальні можливості ідіографічного підходу

Ідіографічний підхід зосереджується на розкритті індивідуальних причин і механізмів поведінки людини з урахуванням її особистого досвіду та конкретної життєвої ситуації. Ларс-Гуннар Лунд у своїй праці 2015 року розглянув значення особистісно орієнтованого дослідження та необхідність сприймати людину як цілісну систему взаємопов'язаних характеристик [3]. У кримінальній психології такий підхід може передбачати аналіз біографії правопорушника, його емоційних переживань, соціальних зв'язків, особистих цінностей і мотивів учинку. Наприклад, причини вчинення крадіжки однією людиною можуть бути пов'язані з прагненням отримати матеріальну вигоду, тоді як інша людина може діяти під впливом свого оточення. Детальне дослідження кожного випадку дозволяє встановити такі відмінності. Проте висновки, отримані під час аналізу окремої особистості, не завжди можна застосовувати до інших людей.

4. Відмінності та обмеження підходів

Ідіографічний і номотетичний підходи мають різні переваги та обмеження, що визначають особливості їх використання в наукових дослідженнях. Номотетичний підхід забезпечує можливість зіставлення результатів, перевірки гіпотез і визначення закономірностей, характерних для досліджуваної групи. Водночас зосередження на загальних показниках може призводити до недостатнього врахування індивідуальних особливостей людини. Ідіографічний підхід, навпаки, дає змогу глибше зрозуміти конкретний випадок, але його результати мають обмежені можливості для широкого узагальнення. Лунд підкреслює важливість дослідження особистості з урахуванням взаємозв'язків між її характеристиками, а не лише окремих показників [3]. Отже, кожен із підходів має власні пізнавальні можливості, а їх ефективність залежить від мети та завдань дослідження.

5. Можливості спільного застосування підходів

У кримінальній психології доцільно розглядати ідіографічний та номотетичний підходи як такі, що можуть доповнювати один одного. Номотетичне дослідження допомагає виявити психологічні характеристики, які статистично пов'язані з певними видами правопорушень, а ідіографічний аналіз дає змогу з'ясувати, як саме ці характеристики проявляються в конкретної людини. Наприклад, якщо дослідження виявляє зв'язок між недостатнім самоконтролем і повторними правопорушеннями, подальший індивідуальний аналіз може бути спрямований на вивчення життєвих обставин, емоційних реакцій і ситуацій, у яких людині складно контролювати власну поведінку.

На важливість індивідуалізованого аналізу в кримінологічній практиці звертає увагу Н. Кайзер, яка розглядає метод аналізу окремих випадків як спосіб оцінювання ризиків і потреб правопорушника з урахуванням його особистої ситуації [5]. Отже, комплексне застосування обох підходів сприяє більш обґрунтованому розумінню злочинної поведінки та зменшує ризик помилкових висновків, що виникають унаслідок надмірного узагальнення або ігнорування індивідуальних обставин.

Висновки. Отже, ідіографічний та номотетичний підходи мають важливе значення для кримінальної психології, оскільки дають змогу досліджувати злочинну поведінку з різних позицій. Номотетичний підхід спрямований на виявлення загальних закономірностей і типових характеристик правопорушників, тоді як ідіографічний забезпечує глибше розуміння індивідуальних особливостей особистості, її мотивів і життєвого досвіду.

Таким чином, поєднання цих підходів сприяє комплексному аналізу причин протиправної поведінки, допомагає враховувати як загальні психологічні закономірності, так і індивідуальні відмінності між правопорушниками. Їх спільне використання має практичне значення для психологічного оцінювання особистості, визначення факторів ризику та розроблення ефективних заходів профілактики правопорушень.

Список використаних джерел

1. Windelband W. History and Natural Science / transl. by J. T. Lamiell. Theory & Psychology. 1998. Vol. 8, No. 1. P. 5–22. DOI: https://doi.org/10.1177/0959354398081001.

2. Allport G. W. Personality : A Psychological Interpretation. New York : Henry Holt and Company, 1937. xiv, 588 p.

3. Lundh L.-G. The Person as a Focus for Research – The Contributions of Windelband, Stern, Allport, Lamiell, and Magnusson. Journal for Person-Oriented Research. 2015. Vol. 1, No. 1–2. P. 15–33. DOI: https://doi.org/10.17505/jpor.2015.03.

4. Tharshini N. K., Ibrahim F., Kamaluddin M. R., Rathakrishnan B., Che Mohd Nasir N. The Link between Individual Personality Traits and Criminality: A Systematic Review. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2021. Vol. 18, No. 16. Art. 8663. DOI: https://doi.org/10.3390/ijerph18168663.

5. Kaiser N. Forensic Criminology, Risk Assessments and the Prevention of Recidivism: An Introduction to a Genuine Idiographic Method (MIVEA). Revija za kriminologiju i krivično pravo. 2022. Vol. 60, No. 3. P. 7–20. DOI: https://doi.org/10.47152/rkkp.60.3.1.

Idiographic and Nomothetic Approaches in Criminal Psychology: A Comparative Analysis of Their Explanatory Potential

Puzanova S. V.

Abstract. The paper compares the explanatory potential of idiographic and nomothetic approaches in criminal psychology. Building on W. Windelband's methodological distinction and the work of G. Allport and L.-G. Lundh, the author shows that the nomothetic approach allows statistical relationships to be established between personality traits — including psychopathic characteristics and self-control — and criminal behaviour, as reflected in the systematic review by N. K. Tharshini and colleagues, whereas the idiographic approach focuses on an in-depth analysis of an individual's motives, life experience and the circumstances of a specific offence. Drawing on N. Kaiser, the author argues for combining both approaches: nomothetic research reveals statistical associations, while subsequent idiographic analysis specifies how the relevant characteristics manifest in a particular individual, thereby reducing the risk of erroneous conclusions caused by excessive generalization or by disregarding individual circumstances.

Keywords: idiographic approach, nomothetic approach, criminal psychology, offender-personality typology, risk assessment, individualized analysis.

References

1. Windelband W. History and Natural Science / transl. by J. T. Lamiell. Theory & Psychology. 1998. Vol. 8, No. 1. P. 5–22. DOI: https://doi.org/10.1177/0959354398081001.

2. Allport G. W. Personality: A Psychological Interpretation. New York : Henry Holt and Company, 1937. xiv, 588 p.

3. Lundh L.-G. The Person as a Focus for Research – The Contributions of Windelband, Stern, Allport, Lamiell, and Magnusson. Journal for Person-Oriented Research. 2015. Vol. 1, No. 1–2. P. 15–33. DOI: https://doi.org/10.17505/jpor.2015.03.

4. Tharshini N. K., Ibrahim F., Kamaluddin M. R., Rathakrishnan B., Che Mohd Nasir N. The Link between Individual Personality Traits and Criminality: A Systematic Review. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2021. Vol. 18, No. 16. Art. 8663. DOI: https://doi.org/10.3390/ijerph18168663.

5. Kaiser N. Forensic Criminology, Risk Assessments and the Prevention of Recidivism: An Introduction to a Genuine Idiographic Method (MIVEA). Revija za kriminologiju i krivično pravo. 2022. Vol. 60, No. 3. P. 7–20. DOI: https://doi.org/10.47152/rkkp.60.3.1.

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Пузанова С. В. Ідіографічний та номотетичний підходи в кримінальній психології: порівняльний аналіз пізнавальних можливостей. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 2 (62). С. 56–60. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.03.06.